
*Л.Г. Комаха,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри логіки філософського
факультету КНУ імені Тараса Шевченка*

ЛОГІКА ПЕРЕВІРЕННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ЗНАННЯ В АРГУМЕНТАХ НЕОПОЗИТИВІЗМУ

Логічний аналіз науки і філософії як етап розвитку аналітичної філософії називають логічним позитивізмом, або неопозитивізмом. В даному випадку інтерес мислителів зосереджувався насамперед на науковому знанні. Певний вплив на неопозитивізм здійснили ідеї Г. Лейбніца, який перший в історії філософії створив розгорнуте вчення про логічний аналіз, на відміну від картезіанського раціоналістично-аналітичного методу. Німецький філософ розумів аналіз як суто формальний процес переведення знання на більш точну логічну мову. Він прагнув створити єдину систему формального логічного знання на основі штучної мови. Його філософські та логічні ідеї використав Б. Рассел, завдяки чому став не тільки справжнім філософом математики, але й засновником нової «аналітичної епохи» у філософії.

У філософії давно утвердилася думка, що для вирішення складних проблем потрібно своє мислення наділити строгими методами логічного аналізу, завданням якого є обґрунтувати достовірне знання, на якому ґрунтуються наука та істинне пізнання. В такій ситуації наука успішно проходить тест на науковість в тому разі, якщо принципи, закони, положення, з яких вона складається, зазнають емпіричної перевірки, або верифікації. Внаслідок цього постає завдання дослідити проблему верифікації, котра постає аргументом у процесі досягнення істинного знання.

Проблему верифікації досліджували класики філософії неопозитивізму М. Шлік, Р. Карнап, О. Нейрат, Л. Вітгенштейн та ін. Сьогодні верифікація є логічним та методологічним фактом, який використовують у науковій аргументації як логіки, так і представники інших наук. (М.С. Козлов, В. Крафт, П. Кампіц, Л. Мікешин, Т.М. Рябушкін та ін.) Водночас залишається не з'ясованою сутність верифікації як аргументу в пізнанні.

Нашою метою є в детальний розгляд проблеми верифікації та

визначення її ролі в досягненні достовірного знання в контексті неопозитивістського розуміння істини.

Проблема перевірення знання на достовірність здавна існує в науці. Адже кожний учений намагався брати до уваги ті аргументи, які можуть довести істину. Але концептуалізація перевірення як «верифікації» відбулося у філософсько-логічному вченні неопозитивізму. Значний доробок у розвиток неопозитивізму як сфери логічного позитивізму і лінгвістичного аналізу внесли мислителі Віденського гуртка – М. Шлік, Р. Карнап, О. Нейрат та інші, а також представники берлінського Товариства наукової філософії (Х. Рейхенбах, К. Гемпель та ін.). Щоправда, Р. Карнап заперечував такі назви, як «логічний позитивізм» або «неопозитивізм», стверджуючи, що вони занадто безпосередньо підкреслюють залежність цього напрямку від «старого позитивізму» О. Конта і Е. Маха.

Увагу неопозитивістів привернула насамперед проблема обґрунтування достовірного, тобто наукового знання. На наукову переконливість мали бути перевірені чотири галузі знання: метафізика і філософія; логіка і математика (акцент, як ми зазначали, робився на логіці); природознавство (насамперед фізика); гуманітарні дисципліни – етика, естетика, теологія. Жодна з них не мала уникнути неупередженого критичного аналізу.

Визначальну ідею неопозитивізму, яка стала головним аргументом у критичному аналізі гуманітарної науки, зокрема метафізики, сформулював представник Віденського гуртка М. Шлік: «Мова складається зі слів і синтаксису, тобто з наявних слів, які мають значення, з правил утворення речень; ці правила вказують, яким шляхом із слів можна утворювати речення різного виду» [3, 70]. Псевдоречення, як і хибні наукові положення, виникають в двох випадках: коли слова не володіють смислами, тобто не означають факти, або коли речення (теза, наукове положення) утворено не за правилами синтаксису, і в цьому випадку воно не матиме смислу. Останній як комбінація знаків речення повністю залежить від того, встановлено значення як дескриптивних, так і логічних знаків, і завдяки яким правилам утворення задано їх зв'язок у реченні. Смысл полягає в тому, що означає ця комбінація відповідно до встановлених значень знаків і правил утворення. Іншими словами, смысл визначений словником і логічною граматику мови. Згідно таким висновкам М. Шлік писав: «У речень з'являється смысл, якщо відомі словник і грамика мови» [5, 74].

Тест на науковість успішно проходить логіка, але тоді, коли її положення (висловлювання, речення) несуперечливо узгоджені між собою (діє критерій когерентної істини). Зміст логічних речень формальний, він не вимагає звернення до фактів. Щоб залічити логіку до розряду наукових дисциплін, достатньо того, що вона є необхідною для всіх наук. «Логіка, – стверджує В.Крафт, – не дає ніякого знання, вона виражає не основні закони буття, а обґрунтовує впорядкування думок. Логічні зв'язки є тільки мисленневими, вони являють собою не фактичні зв'язки реальності, а лише зв'язки в системі зображення реальності» [5, 56]. Наприклад, класи існують не як певні реальності, а як об'єднання в мисленні. Оскільки логічні зв'язки є суто формальними, вони можуть встановлюватися абсолютно незалежно від конкретного смислу висловлювань, від конкретного стану справ. Тому вони можуть взагалі нічого не говорити про реальний стан справ у бутті (життєдіяльності).

Логіка в такому контексті складається з аналітичних речень і положень, істинність яких доводиться їх власним змістом. Математика в усіх аспектах подібна до логіки, може бути виведеною з логіки і мати той самий характер, а її представники не ведуть мови ні про які факти. З суто математичної точки зору, числа – якщо абстрагуватися від їх застосування – не означають ніяких предметів зі світу досвіду, а геометрія не описує реального простору. Положення математики є не синтетичними, а аналітичними, вони визнаються істинними (або хибними) тільки на основі визначення понять, які містяться в них. Отже, «математику можна, як і логіку, вважати наукою» [4, 284].

Природознавство, зокрема фізика, успішно проходить тест на науковість в тому разі, якщо його положення мають експериментальне значення і відповідний характер, тобто означають конкретні факти, проходять перевірку, або верифікацію, даними експерименту. Вони належать до класу семантичних положень, істинність яких визначається верифікацією. Серед положень фізики є складні та елементарні, або протокольні. Останні містять найбільш елементарні, атомарні факти. Нагадаємо, що онтологія «логічного атомізму», редукована з мови «Принципів математики» Б.Рассела і А.Уайтхеда, є побудованою на аналогічній їй дискретній схемі. Основним смисловим одиницям мови – атомарним висловлюванням – відповідають одиниці світу – атомарні факти. Компонентам атомарних висловлювань – простим назвам – відповідають елементи фактів – об'єкти.

Логіко-атомістична онтологія подається в «Логіко-філософському трактаті», де світ розглядається як «сукупність атомарних» фактів, а не предметів» [1, 5]. Під «атомарним фактом» розуміють найпростіший стан речей, які являють собою поєднання, «конфігурацію» звичайних простих об'єктів, яка «утворює співбуття» [1, 7], тобто подію, ситуацію.

У кожному конкретному випадку перевірення положень фізики, вважав М. Шлік, «констатації є остаточними» [7, 46]. Вони не заперечуються. Верифікація забезпечує аргументовану достовірність синтетичних наукових положень і відкидає псевдоположення, які за своїм змістом є хибними. У кінцевому підсумку, все природознавство зводиться до фізики (теза так званого «фізикалізму») і, отже, є науковим у цілому.

Зовсім інша справа з метафізикою, яка не проходить тест на науковість. Справа в тому, що, за визначенням, вона складається з семантичних положень і речень, оскільки розповідає і досліджує різного роду сутності (ідеї, форми, принципи, буття), які не мають експериментального підтвердження. Оскільки філософія не дотична до фактів, її положення не можуть претендувати на істинність, то «правильним методом філософії», – як зазначав Л. Вітгенштейн, «був би такий: не говорити нічого, крім того, що може бути сказано, – отже, крім положень природознавства, тобто того, що не має нічого спільного з філософією, – і потім завжди, коли хто-небудь захоче сказати щось метафізичне, показати йому, що він не надав ніякого значення деяким знакам у своїх висловлюваннях. Цей метод був би незадовільним для нашого співрозмовника, він не відчував би, що ми його вчимо філософії, але лише такий метод є строго правильним методом» [1, 72].

Як випливає з аргументів Л. Вітгенштейна, він не заперечував існування «правильного методу філософії», про який можна міркувати, наприклад, такі: «Надавайте словам речення чіткого значення». Мислитель виступав не проти філософії, яка сприяє розвитку науки, а проти метафізики, котра придумує, створює те, що відсутнє в реальному, фактуальному світі, те, чого в ньому немає. Філософія – це методологія, яка формується завдяки положенням, але таким, які не володіють істинним смислом (істинне чи хибне). Простір, час, колір, вважав Л. Вітгенштейн, є форми предметів. Зрозуміло, що все просторово-темпоральне, колоритне фізично відчувається. «Сукупність істинних положень – наука в її повноті (або сукупність наук)...

Філософія не є однією з наук. Слово «філософія» означає те, що стоїть під або над, але не поряд з науками... Мета філософії – логічне з'ясування думок. Філософія не вчення, а діяльність» [1, 72].

Критику метафізики Л. Вітгенштейн починає з того, що людина не в змозі безпосередньо вилучити її логіку з повсякденної мови. «Мова долає думки, – писав учений. – Причому настільки, що зовнішня форма одягу створювалася із зовсім іншими цілями, зовсім не для того, щоб судити з неї про форму тіла. Угоди, які мовчки приймаються і слугують розумінню повсякденної мови, надзвичайно складні. Більшість положень і питань, які трактуються як філософські, не хибні, а безглузді... Більшість положень і питань філософії укорінені в нашому нерозумінні логіки мови... Тому не дивно, що найбільш глибокі проблеми – це, по суті, не проблеми. Вся філософія – це критика мови» [1, 18–19]. Тож філософський твір потребує витлумачення. Філософська активність з'ясовує комбінації символів між собою. Саме на долю філософії випадає діяльність з розкриття характеру тверджень і положень емпіричних наук (природознавства), логічних тавтологій, псевдосуджень і міркувань метафізики.

Антиметафізика Л. Вітгенштейна, а також інших представників неопозитивізму, зумовлена необхідністю пошуку істини в її конкретності, не обмеженої ніякими «зайвими» привнесеннями. Через це розуміння філософії як формально-логічної мови науки означало в неопозитивізмі не тільки пошук аргументів на перетворення філософії у формальну теорію пізнання (без пізнання існуючої реальності), але й учення про логічне конструювання дійсності в науці, тобто застосовування логіки в ролі нової онтології.

Аргументовану критику Л. Вітгенштейном традиційної філософії як метафізики не потрібно розуміти як позитивістське твердження, що метафізика взагалі складається з безглузвих положень. «Слово філософія, – писав він у своїх щоденниках, – має означати щось вище або нижче, але не поряд з природничими науками. Філософія не дає ніяких образів дійсності і не може бути ні підтвердженою, ні запереченою природничонауковим дослідженням. Вона складається з логіки і метафізики, перша виступає її основою» [2, 50]. Отже, Л. Вітгенштейн не ототожнює метафізику з філософією, а звертає увагу на особливе завдання філософії, яке полягає в критиці мови.

Як бачимо, Л. Вітгенштейн усуває традиційне розуміння філософії, а положення традиційної метафізики стають для нього такими, що перебувають за межами мови і тому є безглуздими. В «Логіко-

філософському трактаті» він пише: «Мої положення слугують проясненню: той, хто зрозуміє мене, піднісшись з їх допомогою – по них – над ними, в кінцевому підсумку визнає, що вони безглузді. (Він повинен, так би мовити, відкинути драбину, після того, як підніметься по ній). Йому потрібно подолати ці положення, тоді він правильно побачить світ» [1, 72–73]. Це означає, що великі проблеми метафізики (Бог, душа, Я, свобода, безсмертя, або питання про смисл життя) Л. Вітгенштейн пов'язує з тим, про що неможливо говорити. Вони не можуть бути вирішені об'єктивним пізнанням. Філософ намагається розрізнити висловлювання про факти і те, що виходить за межі фактів. На останнє накладається вимога мовчання. Таке розрізнення можна зрозуміти як свого роду критику опредметнення, що здійснюється метафізикою, котра хоче перетворити свою специфічну сферу в сферу того, про що можна говорити, тим самим поміщаючи ці теми в світ і фальсифікуючи їх. «Коли люди не стараються висловити невисловлюване, – формулює свою думку мислитель, – то нічого не втрачається, а невисловлюване, лишаючись невисловленим, – міститься у висловлюваному» [1, 50].

Така аргументація пов'язана зі спробою «зняти» мову метафізики і помістити все те, що може бути тільки показано, але не сказано, у ту сферу, про яку належить мовчати. Водночас високе оцінювання Л. Вітгенштейном етики засвідчує, що подібна деструкція метафізики означає не її ліквідацію, а постійне подолання метафізичних прагнень вийти за межі того, що може бути сказано. Критика ним метафізики виходить із ставлення мислителя до сфери містичного, оскільки остання відкривається лише в мовчанні, а не в теоріях.

Нова онтологія ширше окреслюється в працях Р. Карнапа, котрий, поряд з іншими представниками Віденського гуртка, проголошує класифікацію положень (позицій), яка ставила мету відокремити власне філософську проблематику від логіки та інших наук. Всі положення (речення), які претендують на змістовність, було розбито на три основних класи: недоладні, тобто безглузді, недійсні (*unsinnige*); науково осмислені, тобто позанаукові (*sinnlose*), і науково осмислені, або просто наукові (*sinnvolle*), а отже істинні та хибні. Безглузді речення, вважає Р. Карнап, власне, і не являють собою речень чи висловлювань, а лише нагадують їх, будучи уподібнені до тих за зовнішніми характеристиками своєї структури, як наприклад, теза: «місяць примножує чотирикутник» [5, 78–87].

Філософські (метафізичні) положення Р. Карнап проголошує

позанауковими, оскільки їх аргументи не підлягають порівнянню з фактами. Він виводив цей статус або з неможливості їх перевірити, або з того, що до складу цих положень входять псевдопоняття, визначення яких також не підлягають перевірюванню (наприклад, «абсолют»), або, нарешті, з неправомірності дедуктивного висновку, наслідком якого є певне речення (висловлювання, положення). Як один із засобів викоринення «традиційної» філософії Р. Карнап використав вчення про так звані квазисинтаксичні речення (висловлювання), тобто про такі речення, які в їх неуточненому вигляді можна розуміти по-різному: або як речення предметної мови, тобто мови, якою ми говоримо про різні предметні речі, кількісні відношення тощо (ці висловлювання говорять про властивості «речей», наприклад, «п'ять є число»); або як висловлювання метамови (які стверджують щось про властивості слів і речень предметної мови, наприклад, «п'ять є число, тобто числівник»). До квазисинтаксичних висловлювань Р. Карнап відносить філософські положення, вважаючи, що якщо вони й мають той чи інший раціональний смисл, то лише в тому випадку, якщо їх інтерпретувати як висловлювання про відношення між словами. Тому він вважав необхідним перетворити філософські положення в речення, які говорять лише про логіко-синтаксичні відношення слів. Замість «час одномірний, а простір тримірний» Р. Карнап, наприклад, запропонував казати так: «визначення часу складається з однієї координати, а простору – з трьох» [8, 307].

Отже, філософія, хоча й не продукує, як метафізика, псевдоположень, хибних висловлювань, проте її також не можна визнавати науковою дисципліною. Це всього лише метод логічного аналізу, який конче потрібний для вилучення псевдоположень; філософію «неможливо викласти у формі системи положень і речень» [3, 86]. Таке переконання впливає з «теорії структури» (Konstitutinstheorie), яка зробила відомим ім'я Р. Карнапа. Завдання теорії структури – привести дійсність до «даного», із «даного» сконструювати предмети. А все «дане», тобто те, що безпосередньо існує, є найпростіша істина (einfachste Erlebniswahrheit), непрониклива для будь-якого пізнання. Воно, «дане», не лише дає в руки нитку-путівник, з якою можна пройти лабіринт дійсності; воно водночас – основа «всієї системи дійсності самої по собі» [6, 298].

Отже, сутність науково-аналітичного методу полягає в новій спробі сконструювати світ. Головний висновок неопозитивізму – безглуздість проблем філософії, аргументи якої не витримують пе-

ревірення досвідом, оскільки є уявними. До «уявних проблем належать: пізнання чужої свідомості, пізнання дійсності «в собі», ідеалістичні та реалістичні положення про зовнішній світ і «всілякого роду» метафізика. Те, що залишається після вирішення цих «проблемних ситуацій» шляхом верифікації – це нова єдина наука, надбудована над усіма чуттєвими даними математично-формальним методом, який поширюється на всі дисципліни. У єдиної науки немає питань, на які вона не могла б відповісти. Щоб досягти достовірності своїх положень, ця наука залучає нову логіку мислення і нову систему аргументації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Витгенштейн Л.* Логико-философский трактат // Философские работы. Часть I. – М., 1994. – С.1–73.
2. *Кампиц П.* Хайдеггер и Витгенштейн: критика метафизики – критика техники – этика // Вопросы философии. – 1998. – №5. – С.49–55.
3. *Карнап Р.* Преодоление метафизики логическим анализом языка // Аналитическая философия: становление и развитие (антология). – М., 1998. – 528 с.
4. *Канке В.А.* Аналитическая философия // История философии. – М., 2007. – 376 с.
5. *Крафт В.* Венский кружок. Возникновение неопозитивизма. – М., 2003. – 224 с.
6. *Хюбнер А.* Мыслители нашего времени. – М., 1994. – 312 с.
7. *Шлик М.* О фундаменте познания // Аналитическая философия: Избранные тексты. – М., 1993. – 181 с.
8. *Carnap R.* The logical syntax of language.– London, 1954.– 352 p.

Комаха Л.Г. Логіка перевірення достовірності знання в аргументах неопозитивізму.

У статті досліджується проблема достовірності наукового знання в контексті верифікації. Розглянуто основні аргументи критики філософії і метафізики у представників неопозитивізму. Показано, що тест на науковість проходить логіка, положення якої узгоджені між собою (критерій когерентної істини). Розкрито смисл «квазісинтаксичних висловлювань» та «атомарних фактів», за допомогою яких концептуалізуються метод логічного аналізу та система нової аргументації.

Ключові слова: неопозитивізм, верифікація, аргументація, логічний аналіз, наука, смисл, фактичність, метафізика.

Комаха Л.Г. Логика проверки достоверности знания в аргументах неопозитивизма.

В статье исследуется проблема достоверности научного знания в контексте верификации. Рассмотрены основные аргументы критики метафизики у представителей философии неопозитивизма. Показано, что тест на научность проходит логика, положения которой согласованы между собой (критерий когерентной истины). Раскрыт смысл «синтаксических высказываний» и «атомарных фактов», с помощью которых концептуализируются метод логического анализа и система новой аргументации.

Ключевые слова: неопозитивизм, верификация, аргументация, логический анализ, смысл, фактичность, метафизика.

Komaha L.G. The Logic of Verification of Knowledge in the Arguments of Neopositivism.

In the paper the problem of the reliability of scientific knowledge in the context of verification is studied. The main arguments of philosophy criticism and metaphysics from representatives of neopositivism are considered. It is shown that the test on scientific character the logic passes, which provisions are coordinated (coherent criterion of truth). A meaning of «quasi syntax statements» and «atomic facts», which conceptualizes the method of logical analysis and reasoning of the new system, is revealed.

Key words: neopositivism, verification, argumentation, logical analysis, science, sense, factuality, metaphysics.